

THE RIGHT TO FREEDOM AND SAFETY AND THE RIGHT TO DEFENSE IN THE VIEW OF THE PRESENT DAY CODE OF PENAL PROCEDURE

Anca Lelia Lorincz, Prof., PhD, "Al. Ioan Cuza" Police Academy, Bucharest

Abstract: The current Code of criminal procedure recognises, under the name of "principles of procedural criminal law enforcement", a number of fundamental principles of criminal process, and ingenue some in the old regulations (the principle of legality of criminal process, truth finding, the principle of presumption of innocence etc.), new ones, which were not provided for in the criminal procedure Code from 1968 (the principle of separation of judicial functions in criminal procedure, the fairness and reasonableness of the trial period, the obligation criminal action closely related to the alternative of opportunity, the principle of "ne bis in idem").

The right to liberty and security and the right of defence are part of the category of classical principles, laid down in the previous code, but, in the current regulations, they have acquired new valences.

Keywords: fundamental principle; criminal process; the right to liberty and security; the right of defence; the New Code of Criminal Procedure.

Actualul Cod de procedură penală¹ consacră, sub denumirea de "principii ale aplicării legii procesuale penale", o serie de principii fundamentale ale procesului penal, unele care se regăseau și în vechea reglementare (principiul legalității procesului penal, principiul aflării adevărului, principiul prezumției de nevinovăție etc.), altele noi, care nu au fost prevăzute în Codul de procedură penală de la 1968 (principiul separării funcțiilor judiciare în procesul penal, principiul asigurării caracterului echitabil și a termenului rezonabil al procesului penal, principiul obligativității acțiunii penale corelativ cu principiul subsidiar al oportunității, principiul „ne bis in idem”).

1. Principiul garantării dreptului la libertate și siguranță

În art.9 C.proc.pen. este consacrat principiul garantării dreptului la libertate și siguranță, în următoarea formulare:

„(1) În cursul procesului penal este garantat dreptul oricărei persoane la libertate și siguranță.

(2) Orice măsură privativă sau restrictivă de libertate se dispune în mod excepțional și doar în cazurile și în condițiile prevăzute de lege.

(3) Orice persoană arestată are dreptul de a fi informată în cel mai scurt timp și într-o limbă pe care o înțelege asupra motivelor arestării sale și are dreptul de a formula contestație împotriva dispunerii măsurii.

¹ Legea nr.135/2010, publicată în M.Of. nr.486/15 iulie 2010, cu modificările și completările ulterioare, intrată în vigoare la 1 februarie 2014

(4) Atunci când se constată că o măsură privativă sau restrictivă de libertate a fost dispusă în mod nelegal, organele judiciare competente au obligația de a dispune revocarea măsurii și, după caz, punerea în libertate a celui reținut sau arestat.

(5) Orice persoană față de care s-a dispus în mod nelegal, în cursul procesului penal, o măsură privativă de libertate are dreptul la repararea pagubei suferite, în condițiile prevăzute de lege”.

Se observă că, sub aspectul garantării libertății și siguranței persoanei, reglementările noastre interne corespund celor internaționale, acest principiu fiind consacrat în: Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale – art.5 („Orice persoană are dreptul la libertate și la siguranță...”), Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice – art.9 („Orice om are dreptul la libertate și la securitatea persoanei sale...”), Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene – art.6 („orice persoană are dreptul la libertate și siguranță”).

Principiul garantării libertății individuale și siguranței persoanei este înscris și în Constituția României (art.23 – „Libertatea individuală”), în care se prevede că libertatea individuală și siguranța persoanei sunt inviolabile, iar percheziționarea, reținerea sau arestarea unei persoane sunt permise numai în cazurile și cu procedura prevăzute de lege. Astfel, reținerea nu poate depăși 24 de ore, iar arestarea preventivă se dispune de judecător și numai în cursul procesului penal. În cursul urmăririi penale arestarea preventivă a inculpatului se poate dispune pentru cel mult 30 de zile și se poate prelungi cu câte cel mult 30 de zile, fără ca durata totală să depășească un termen rezonabil, și nu mai mult de 180 de zile. În faza de judecată instanța este obligată, în condițiile legii, să verifice periodic, și nu mai mult de 60 de zile, legalitatea și temeinicia arestării preventive și să dispună, de îndată, punerea în libertate a inculpatului, dacă temeiurile care au determinat arestarea preventivă au încetat sau dacă instanța constată că nu există temeiuri noi care să justifice menținerea privării de libertate. Încheierile instanței privind măsura arestării preventive sunt supuse căilor de atac prevăzute de lege.

De asemenea, în art.23 din Constituție se stipulează că celui reținut sau arestat i se aduc de îndată la cunoștință, în limba pe care o înțelege, motivele reținerii sau ale arestării, iar învinuirea, în cel mai scurt termen și numai în prezența unui avocat, ales sau numit din oficiu. Punerea în libertate a celui reținut sau arestat este obligatorie, dacă motivele acestor măsuri au dispărut, iar persoana arestată preventiv are dreptul să ceară punerea sa în libertate provizorie, sub control judiciar sau pe cauțiune.

Tot ca o expresie a garantării libertății individuale, în art.23 din Constituție se prevede că nici o pedeapsă nu poate fi stabilită sau aplicată decât în condițiile și în temeiul legii, iar sancțiunea privativă de libertate nu poate fi decât de natură penală.

Actuala reglementare procesual-penală a principiului garantării dreptului la libertate și siguranță (art.9 C.proc.pen.) dă expresie atât textului constituțional, cât și prevederilor internaționale care se referă la două noțiuni distincte: libertatea individuală și siguranța persoanei. Astfel, prin „libertate individuală” se înțelege libertatea fizică a persoanei, dreptul său de a se comporta și mișca liber, de a nu fi ținută în sclavie sau în orice altă servitute, de a nu fi reținută, arestată sau deținută decât în cazurile și după formele expres prevăzute de

Constituție și legi². Pe de altă parte, sintagma „siguranța persoanei” are în vedere ansamblul garanțiilor care protejează persoana în situațiile în care autoritățile publice, în aplicarea Constituției și a legilor, iau anumite măsuri care privesc libertatea individuală, garanții care asigură ca aceste măsuri să nu fie ilegale³.

Analizând modul în care este reglementat, în actualul Cod de procedură penală român, principiul garantării dreptului la libertate și siguranță, se constată că, după enunțarea din alin.1 al art.9 a dreptului oricărei persoane la libertate și siguranță în procesul penal, urmează o enumerare (de la alin.2 la alin.5) a unei serii de garanții care dau conținut acestui drept⁴:

- se prevede că orice măsură privativă sau restrictivă de libertate se dispune în mod excepțional și doar în cazurile și în condițiile prevăzute de lege; în legătură cu această primă garanție, s-a afirmat în doctrină⁵ că în noul Cod de procedură penală român, dreptul la libertate și siguranță pare a avea o sferă mai extinsă decât în Constituția României și în Convenția europeană a drepturilor omului, deoarece în alin.2 al art.9 C.proc.pen se face referire la „orice măsură privativă sau *restrictivă* de libertate”, în timp ce atât Constituția României, cât și Convenția europeană (art.5) restrâng sfera de aplicare a acestui principiu doar la acțiunile privative de libertate (reținerea, arestarea). Cu alte cuvinte, actualul Cod de procedură penală român instituie un nivel de protecție a libertății individuale superior atât standardelor constituționale, cât și dispozițiilor cu caracter de principiu cuprinse în instrumentele juridice internaționale⁶.
- este prevăzut dreptul oricărei persoane arestate de a fi informată în cel mai scurt timp și într-o limbă pe care o înțelege asupra motivelor arestării sale, precum și dreptul acesteia de a formula contestație împotriva dispunerii măsurii;
- este instituită obligația organelor judiciare competente de a dispune revocarea măsurii și, după caz, punerea în libertate a celui reținut sau arestat, atunci când se constată că o măsură privativă sau restrictivă de libertate a fost dispusă în mod nelegal;
- se prevede că orice persoană față de care s-a dispus în mod nelegal, în cursul procesului penal, o măsură privativă de libertate are dreptul la repararea pagubei suferite, în condițiile prevăzute de lege. Se observă că, de data aceasta, textul face referire doar la persoana față de care s-a dispus o măsură privativă de libertate, spre deosebire de reglementarea anterioară (art.5 alin.4 C.proc.pen. de la 1968) care dădea posibilitatea persoanei private de libertate în cursul procesului penal ori căreia i se restrânsese libertatea, ilegal sau pe nedrept, de a solicita repararea pagubei, în condițiile prevăzute de lege (era vorba despre dispozițiile art.504-507 C.proc.pen. de la 1968, care instituiau procedura aplicabilă în cazul privării ori restrângerii de libertate în mod nelegal). Actuala reglementare (atât art.9 alin.5, cât și art.539 alin.1 C.proc.pen.) garantează dreptul la repararea pagubei doar persoanei care, în cursul

² I. Muraru, *Drept constituțional și instituții politice*, Editura ProArcadia, București, 1993, p.248

³ *Ibidem*, p.249

⁴ C. Ghigeci, *Principiile procesului penal în noul Cod de procedură penală*, Editura Universul Juridic, București, 2014, p.152-153

⁵ *Ibidem*, p.149

⁶ I. Neagu, M. Damaschin, *Tratat de procedură penală. Partea generală*, Editura Universul Juridic, București, 2014, p.94

procesului penal, a fost privată în mod nelegal de libertate. Sub acest aspect, se poate spune că noul Cod de procedură penală instituie un standard de protecție inferior celui asigurat prin legea procesuală penală anterioară⁷.

2. Principiul asigurării și exercitării cu bună-credință a dreptului la apărare

Sub denumirea marginală „Dreptul la apărare”, în art.10 C.proc.pen. este consacrat principiul asigurării și exercitării cu bună-credință a dreptului la apărare în procesul penal:

„(1) Părțile și subiecții procesuali principali au dreptul de a se apăra ei înșiși sau de a fi asistați de avocat.

(2) Părțile, subiecții procesuali principali și avocatul au dreptul să beneficieze de timpul și înlesnirile necesare pregătirii apărării.

(3) Suspectul are dreptul de a fi informat de îndată și înainte de a fi ascultat despre fapta pentru care se efectuează urmărirea penală și încadrarea juridică a acesteia. Inculpatul are dreptul de a fi informat de îndată despre fapta pentru care s-a pus în mișcare acțiunea penală împotriva lui și încadrarea juridică a acesteia.

(4) Înainte de a fi ascultați, suspectului și inculpatului trebuie să li se pună în vedere că au dreptul de a nu face nicio declarație.

(5) Organele judiciare au obligația de a asigura exercitarea deplină și efectivă a dreptului la apărare de către părți și subiecții procesuali principali în tot cursul procesului penal.

(6) Dreptul la apărare trebuie exercitat cu bună-credință, potrivit scopului pentru care a fost recunoscut de lege.”

Reprezentând unul din drepturile fundamentale ale cetățenilor, dreptul la apărare este înscris într-o serie de convenții internaționale, printre care Declarația Universală a Drepturilor Omului și Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale (în paragraful 3 al art.6 din Convenție – „Dreptul la un proces echitabil”, este garantat și dreptul la apărare alături de celelalte drepturi ale acuzatului).

De asemenea, Constituția României consacră acest drept în art.24, potrivit căruia dreptul la apărare este garantat, în tot cursul procesului penal, părțile având dreptul să fie asistate de un avocat, ales sau numit din oficiu.

Principiul garantării dreptului la apărare este reglementat, în legislația noastră, și prin Legea nr.304/2004 privind organizarea judiciară (art.15), în care se prevede că „Dreptul la apărare este garantat. În tot cursul procesului, părțile au dreptul să fie reprezentate sau, după caz, asistate de un apărător, ales sau numit din oficiu, potrivit legii”.

În ceea ce privește reglementarea din actualul Cod de procedură penală, se observă că art.10 consacră atât drepturi procesuale ale părților și subiecților procesuali principali, cât și garanții procesuale (în sensul de mijloace prin care li se dă posibilitatea părților de a-și exercita drepturile procesuale recunoscute), precum și o limitare a exercitării dreptului la apărare (prevăzându-se că acest drept trebuie exercitat cu bună-credință, potrivit scopului pentru care a fost recunoscut de lege).

Astfel, drepturile procesuale recunoscute părților și subiecților procesuali principali, prin care se garantează dreptul la apărare, sunt:

⁷ *Ibidem*, p.95

- dreptul părților și al subiecților procesuali principali de a se apăra ei înșiși sau de a fi asistați de avocat;
- dreptul părților, al subiecților procesuali principali și al avocatului de a beneficia de timpul și înlesnirile necesare pregătirii apărării;

Din jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului reiese că „timpul necesar pregătirii apărării” se apreciază în concret, ținându-se seama de complexitatea procedurii⁸.

În ceea ce privește „înlesnirile (facilitățile) necesare pregătirii apărării”, acestea se referă, în primul rând, la accesul părților la dosarul ce conține probele strânse în cursul urmăririi penale sau la dosarul instanței de judecată, pentru ca acestea să-și poată pregăti apărarea în mod efectiv⁹. De asemenea, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a considerat că facilitățile necesare apărării se referă și la dreptul ca ședința de judecată să nu se prelungească excesiv sau să nu se desfășoare în timpul nopții¹⁰.

- dreptul suspectului de a fi informat de îndată și înainte de a fi ascultat despre fapta pentru care se efectuează urmărirea penală și încadrarea juridică a acesteia;
- dreptul inculpatului de a fi informat de îndată despre fapta pentru care s-a pus în mișcare acțiunea penală împotriva lui și încadrarea juridică a acesteia;
- dreptul suspectului și al inculpatului de a nu face nicio declarație („înainte de a fi ascultați, suspectului și inculpatului trebuie să li se pună în vedere că au dreptul de a nu face nicio declarație”).

Cu privire la așa-numitul „drept la tăcere și la neautoincriminare”, chiar dacă art.6 din Convenția europeană nu consacră expres dreptul unui acuzat de a păstra tăcerea cu privire la faptele ce-i sunt reproșate și de a nu contribui la propria incriminare, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a decis în mod constant că acest drept reprezintă o normă general recunoscută, aflată în centrul noțiunii de „proces echitabil” și fiind strâns legat de prezumția de nevinovăție înscrisă în art.6 paragraf 2 din Convenție¹¹.

Garanțiile procesuale prevăzute în art.10 C.proc.pen, în conturarea conținutului principiului asigurării dreptului la apărare în procesul penal, sunt:

⁸ De pildă, instanța europeană a apreciat, într-o cauză, că un termen de trei săptămâni a fost suficient pentru ca un avocat să formuleze un răspuns la un document de 49 de pagini (CEDO, hotărârea *Kremyow contra Austriei* din 21 septembrie 1993, apud O. Predescu, M. Udroui, *Convenția europeană a drepturilor omului și dreptul procesual penal*, Editura C.H. Beck, București, 2007, p.411), pe când, într-o altă cauză, s-a considerat că s-a încălcat dreptul avocatului de a beneficia de timpul necesar pregătirii apărării, în condițiile în care avocații apărării au beneficiat de doar două săptămâni pentru a pregăti apărarea într-un dosar cu 17000 de pagini (CEDO, hotărârea *Oçalan contra Turciei* din 12 martie 2003, apud O. Predescu, M Udroui, *op. cit.*, p.411).

⁹ C. Ghigheci, *op.cit.*, p.190

¹⁰ În cazul unei ședințe de judecată care a durat peste 17 ore, C.E.D.O. a considerat că este primordial ca, nu doar inculpații, ci și apărătorii lor să poată urmări dezbaterile, să răspundă la problemele ridicate, fără a fi afectați de o stare de oboseală excesivă, constatându-se o violare a art.6 par.3 lit.b din Convenția europeană, care consacră dreptul persoanei acuzate de a dispune de timpul și înlesnirile necesare pregătirii apărării (C.E.D.O., hotărârea *Makhfi contra Franței* din 19 octombrie 2004, apud R. Chiriță, *Dreptul la un proces echitabil*, Editura Universul Juridic, București, 2008, p.364)

¹¹ C.E.D.O., hotărârea *John Murray contra Regatului Unit* din 8 februarie 1996, hotărârea *Saunders contra Regatului Unit* din 18 decembrie 1996, hotărârea *Serves contra Franței* din 20 octombrie 1997, hotărârea *Heany et McGuinness contra Irlandei* din 21 decembrie 2000, apud C. Bîrsan, *Convenția europeană a drepturilor omului. Comentariu pe articole*, vol.I, *Drepturi și libertăți*, Editura All Beck, București, 2005, p.528

- obligația organelor judiciare de a pune în vedere suspectului și inculpatului, înainte de a fi ascuțați, că au dreptul de a nu face nicio declarație;
- obligația organelor judiciare de a asigura exercitarea deplină și efectivă a dreptului la apărare de către părți și subiecții procesuali principali în tot cursul procesului penal.

La finalul actualei reglementări procesual-penale a dreptului la apărare (art.10 alin.6 C.proc.pen.), este prevăzută expres și o limitare a acestui drept: „dreptul la apărare trebuie exercitat cu bună-credință, potrivit scopului pentru care a fost recunoscut de lege”; aceasta presupune asigurarea unui echilibru între protejarea dreptului la apărare și celelalte principii fundamentale ale procesului penal, cum ar fi principiul dreptului la un proces echitabil și soluționării cauzelor într-un termen rezonabil¹².

Chiar dacă, nici obligativitatea exercitării dreptului la apărare cu bună-credință nu este consacrată expres în Convenția europeană a drepturilor omului, ea reiese din jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului.¹³

În concluzie, asigurarea dreptului la apărare, ca principiu fundamental al procesului penal, presupune mai mult decât asistența juridică; în doctrină¹⁴ s-a apreciat că dreptul la apărare are un conținut complex, manifestat sub trei aspecte principale:

a) Posibilitatea părților de a se apăra singure

Spre deosebire de reglementarea anterioară, actualul Cod de procedură penală consacră expres (în alin.1 al art.10) dreptul părților și al subiecților procesuali principali de a se apăra ei înșiși.

Astfel, părțile și subiecții procesuali principali beneficiază de o serie de drepturi procesuale care le dau posibilitatea de a-și asigura singuri apărarea:

- suspectul și inculpatul au dreptul de a cunoaște fapta pentru care se efectuează urmărirea penală ori s-a pus în mișcare acțiunea penală;
- atât părțile, cât și subiecții procesuali principali au dreptul să propună organelor judiciare administrarea de probe
- suspectul sau inculpatul au posibilitatea să participe în mod direct la efectuarea unor acte de urmărire penală și la toate actele de judecată;
- în faza de judecată, toate părțile își pot exercita dreptul de apărare în cadrul dezbaterilor; inculpatul își poate face singur apărarea și în cadrul ultimului cuvânt care i se acordă după încheierea dezbaterilor;
- tot în faza de judecată, părțile, precum și persoana vătămată pot exercita calea de atac a apelului (sau, după caz, a contestației) și, în anumite condiții, și unele căi extraordinare de atac.

¹² C. Ghigheci, *op.cit.*, p.202

¹³ De pildă, s-a statuat că schimbarea avocatului cu puțin timp înainte de ședința de judecată va trebui însoțită de o prelungire a timpului aferent pregătirii apărării, cu condiția ca schimbarea avocatului să nu se datoreze culpei persoanei acuzate - Comisia Europeană a Drepturilor Omului, cauza *X contra Austriei*, apud D. Bogdan, M.Selegean, *Jurisprudență CEDO – studii și comentarii*, Institutul Național al Magistraturii, București, 2005, p.161

¹⁴ I. Neagu, *Drept procesual penal, Partea generală*, vol.I, Euro-Trading, București, 1992, p.68-70; N. Volonciu, *Tratat de procedură penală, Partea generală*, vol.I, Editura Paideia, București, 1993, p.110-111.

b) Obligația organelor judiciare de a avea în vedere, din oficiu, și aspectele favorabile părților și subiecților procesuali principali, precum și de a asigura exercitarea deplină a dreptului la apărare de către părți și subiecții procesuali principali

Astfel, chiar dacă părțile ori subiecții procesuali principali nu propun administrarea de probe care să le susțină interesele, organele judiciare administrează din oficiu asemenea probe; în acest sens, potrivit art.100 alin.1 C.proc.pen., în cursul urmăririi penale, organul de urmărire penală strânge și administrează probe atât în favoarea, cât și în defavoarea suspectului sau a inculpatului, din oficiu ori la cerere.

De asemenea, pentru a asigura exercitarea deplină și efectivă a dreptului la apărare de către părți și subiecții procesuali principali:

- organele judiciare au obligația de a aduce la cunoștința persoanei vătămate dreptul de a se constitui ca parte civilă;

- organul judiciar comunică suspectului sau inculpatului calitatea în care este audiat, fapta prevăzută de legea penală pentru săvârșirea căreia este suspectat sau pentru care a fost pusă în mișcare acțiunea penală și încadrarea juridică a acesteia;

- în faza de judecată, președintele completului explică inculpatului în ce constă învinuirea ce i se aduce, îl înștiințează pe inculpat cu privire la dreptul de a nu face nicio declarație, atrăgându-i atenția că ceea ce declară poate fi folosit și împotriva sa, precum și cu privire la dreptul de a pune întrebări coinculpaților, persoanei vătămate, celorlalte părți, martorilor, experților și de a da explicații în tot cursul cercetării judecătorești, când socotește că este necesar; președintele încunoștințează partea civilă, partea responsabilă civilmente și persoana vătămată cu privire la probele administrate în faza urmăririi penale care au fost excluse și care nu vor fi avute în vedere la soluționarea cauzei și pune în vedere persoanei vătămate că se poate constitui parte civilă până la începerea cercetării judecătorești etc.

c) Dreptul părților și al subiecților procesuali principali la asistență juridică

Astfel, atunci când partea sau subiectul procesual principal consideră necesar, are posibilitatea să ceară sprijinul unui avocat care, prin calificarea sa profesională și cunoștințele juridice de specialitate, îi poate acorda asistență juridică.

Asistența juridică constă în sprijinul, îndrumarea și lămuririle pe care apărătorul le acordă părții pe care o asistă în procesul penal. În acest sens, în art.3 din Legea nr.51/1995 pentru organizarea și exercitarea profesiei de avocat¹⁵ se prevede că activitatea avocatului se realizează prin: consultații și cereri cu caracter juridic; asistență și reprezentare juridică în fața instanțelor judecătorești, a organelor de urmărire penală, a autorităților cu atribuții jurisdicționale, a notarilor publici și a executorilor judecătorești, a organelor administrației publice și a instituțiilor, precum și a altor persoane juridice în condițiile legii; redactarea de acte juridice, atestarea identității părților, a conținutului și a datei actelor prezentate spre autentificare; asistarea și reprezentarea persoanelor fizice sau juridice interesate în fața altor autorități publice cu posibilitatea atestării identității părților, a conținutului și a datei actelor încheiate; apărarea și reprezentarea cu mijloace juridice specifice a drepturilor și intereselor legitime ale persoanelor fizice și juridice în raporturile acestora cu autoritățile publice, cu

¹⁵ Legea nr.51/1995, republicată în M.Of. nr.113/6 martie 2001, cu modificările ulterioare.

instituțiile și orice persoană română sau străină etc., precum și orice alte mijloace și căi proprii exercitării dreptului de apărare în condițiile legii.

De regulă, asistența juridică este facultativă, dar sunt anumite situații prevăzute expres de lege când ea este obligatorie, situații în care, dacă partea sau subiectul procesual principal nu și-a ales apărător, organul judiciar are obligația de a lua măsuri pentru desemnarea unui apărător din oficiu.

În concluzie, atât dreptul la libertate și siguranță, cât și dreptul la apărare fac parte din categoria principiilor clasice, prevăzute și în codul anterior, dar, în actuala reglementare, ele au dobândit valențe noi.

BIBLIOGRAFIE:

- C. Bîrsan, *Convenția europeană a drepturilor omului. Comentariu pe articole*, vol.I, *Drepturi și libertăți*, Editura All Beck, București, 2005
- D. Bogdan, M.Selegean, *Jurisprudență CEDO – studii și comentarii*, Institutul Național al Magistraturii, București, 2005
- R. Chiriță, *Dreptul la un proces echitabil*, Editura Universul Juridic, București, 2008
- C. Ghigheci, *Principiile procesului penal în noul Cod de procedură penală*, Editura Universul Juridic, București, 2014
- I. Muraru, *Drept constituțional și instituții politice*, Editura ProArcadia, București, 1993
- I. Neagu, *Drept procesual penal, Partea generală*, vol.I, Euro-Trading, București, 1992
- I. Neagu, M. Damaschin, *Tratat de procedură penală. Partea generală*, Editura Universul Juridic, București, 2014
- O. Predescu, M Udrouiu, *Convenția europeană a drepturilor omului și dreptul procesual penal*, Editura C.H. Beck, București, 2007
- N. Volonciu, *Tratat de procedură penală, Partea generală*, vol.I, Editura Paideia, București, 1993
- Legea nr.135/2010 privind Codul de procedură penală, publicată în M.Of. nr.486/15 iulie 2010, cu modificările și completările ulterioare
- Legea nr.51/1995 pentru organizarea și exercitarea profesiei de avocat, republicată în M.Of. nr.113/6 martie 2001, cu modificările ulterioare